

*І.Є. Галушчак, канд. екон. наук, доцент
(ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника)*

ПРАВОВА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ У КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ

Розглянуто проблему впровадження компетентісного підходу в системі вищої освіти України, зазначається його методологічна недосконалість і пропонується початковий алгоритм удосконалення впровадження такого підходу. Подано порівняльний аналіз понять «компетентність» і «компетенція». Досліджено основні складові правової компетентності майбутніх фахівців економіки. Проаналізовано концептуальні засади компетентної підготовки й обґрунтовано основні підходи до формування правової компетентності майбутніх економістів. Визначено перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

Ключові слова: компетентісний підхід, компетентність, компетенція, професійна компетентність, правова компетентність, правова підготовка.

Iryna Galushchak

FUTURE ECONOMISTS' LEGAL TRAINING IN THE CONTEXT OF COMPETENCY BUILDING APPROACH

The article deals with the problem of the competency building approach implementation in the system of higher education of Ukraine. Its methodological imperfection is noted, and the initial algorithm to improve the providing of such an approach is proposed. A comparative analysis of the concepts "competency" and "competence" is presented. The main components of the future economists' legal competency are investigated. The conceptual framework of competent training are analyzed and the main approaches to future economists' legal training are substantiated. The prospects of further researches in this direction are determined.

Key words: competency approach, competency, competence, professional competency, legal competency, legal training.

Постановка проблеми. Одним зі стратегічних напрямів розвитку національної системи освіти є підвищення якості підготовки економічних кадрів, що зумовлює неабияку актуальність проблеми формування у студентів професійної компетентності. Окреслена проблема пов'язана з такими важливими науковими і практичними завданнями, як розроблення методології компетентісного підходу у підготовці фахівців, теоретичних засад розвитку ключових компетентностей студентів, забезпечення конкурентоспроможності майбутніх економістів на ринку праці.

Постійне вдосконалення й оновлення методичних підходів, змісту і технології підготовки фахівців для різних галузей діяльності є актуальними проблемами реформування системи вищої професійної освіти в Україні. Як один з актуальних підходів до підготовки фахівців пропонується використовувати компетентісний підхід, сутність якого полягає в переорієнтації домінуючої освітньої парадигми, заснованої на трансляції знань і формуванні навичок та створенні передумов для оволодіння комплексом певних компетенцій, які надають випускнику можливість самостійної й успішної діяльності в умовах сучасного багатовимірного соціально-політичного, ринково-економічного, інформаційно і комунікативно насиченого простору.

Компетентісний підхід нині є провідним напрямом у вищій освіті, що зумовлюється його відповідністю сучасним вимогам до фахівців різних профілів. Зокрема компетентісний підхід, пов'язаний із формуванням професійної компетентності фахівців, конкретизується у вимогах до підготовки економістів, здатних успішно працювати в громадянському, правовому суспільстві з ринковою економікою. Тому стосовно економіста необхідно ставити питання про компетентність у галузі права як частину його професійної і правової культури, яка забезпечується всім змістом освіти економіста. Такі фахівці, володіючи правовою компетентністю, здатні бути лідерами, творцями, професійно реагувати на «виклики» суспільства, на зміни ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема компетентісного підходу до освіти широко досліджується науковцями (Н.Бібік, Є.Божович, В.Болотова, Н.Денисова, В.Краєвський, О.Локшина, В. Луговий, І.Ніконенко, О.Овчарук, О.Пометун, Н. Самарук,

О.Савченко, А.Хуторський та ін.), які підкреслюють його інтернаціональний характер. На їхню думку, набуття молоддю знань, умінь і навичок, спрямоване на вдосконалення їхньої компетентності, сприяє культурному розвитку особистості, формуванню в неї здатності оперативно реагувати на запити часу.

Дослідженню питань застосування компетентнісного підходу у формуванні майбутніх фахівців присвячені роботи Г. Ібрагімова, В. Байденко, А. Бермус, Ю. Зіньковського, Г. Мірських. З основних досліджень слід виокремити роботи В. Болотова, В. Серікова, Л. Дибкової, М. Євтуха, М. Вієвської, О. Овчарука та інших.

Проблемі правової компетентності присвячені дослідження Я. Кічук, А. Романової (компетентнісний підхід до правової освіти студентів), І. Безукладнікової (формування правової компетентності учнів), Т. Зульфугарзаде, О. Кудряшової (правове навчання економістів).

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Віддаючи належне напрацюванням вітчизняних науковців, слід усе ж таки визнати, що недостатньо вивчено питання правової підготовки майбутніх економістів в контексті нової парадигми освіти, що зумовлюється необхідністю наукових розвідок у цій царині.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування компетентнісного підходу у правовій підготовці майбутніх економістів та визначенні основних підходів до формування правової компетентності як інтегрованої якості.

Виклад основних положень. Проблема визначення базових компетентностей майбутніх фахівців в умовах нової освітньої парадигми є важливою умовою відродження національної освіти. Сьогодні на часі – компетентнісна парадигма як новий концептуальний орієнтир. Реалізація цього підходу припускає формування й розвиток ключових компетентностей майбутніх фахівців. Компетентнісний підхід слугує методологічною основою їх підготовки в Україні та відповідає потребам сьогодення. На думку вчених (Л. Сохань, І. Єрмакова, Г. Нессен) компетентність кваліфікується як інтегральна характеристика особистості з боку його здатності орієнтуватися, пристосовуватися і впливати на довкілля та себе самого; застосовувати знайомий досвід у нових умовах життя; виробляти адекватні оцінки і реакції в різних життєвих ситуаціях; вчиняти конструктивно, ефективно розв'язувати проблеми, виявляти творчу активність, досягати якісних результатів.

Під поняттям «компетентнісний підхід» розуміють спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості [4].

Використання компетентнісного підходу у вищій школі є одним із важливих концептуальних положень оновлення змісту освіти. Компетентнісний підхід змінює мету і вектор змісту вищої освіти від передачі знань і умінь предметного змісту до виховання (формування) розвиненої особистості зі сформованими життєвими і професійними компетентностями.

Як зазначає І. Зязюн, «головною метою вищої освіти має бути становлення цілісної і цілеспрямованої особистості, готової до вільного гуманістичного орієнтованого вибору й індивідуального інтелектуального зусилля особистості, що володіє багатофункціональними компетентностями» [1, с. 13].

Запровадження компетентнісного підходу передбачає зміщення акцентів з освітнього процесу на навчальний результат, який виражається в термінах компетентностей. Згідно з концепцією компетентнісного підходу результат більш важливий, ніж спосіб його здобуття.

Компетентнісний підхід, пов'язаний з формуванням професійної компетентності фахівців, конкретизується у вимогах до підготовки економістів, здатних успішно працювати в громадянському, правовому суспільстві з ринковою економікою. При цьому зауважимо, що впровадження компетентнісного підходу дозволяє змінити динаміку й структуру педагогічного процесу. Основним вектором організації такого педагогічного процесу є формування професійно-компетентного економіста, здатного вирішувати різні завдання, зокрема і правові.

Варто зазначити, що в психолого-педагогічній літературі немає єдиної думки щодо розуміння "компетентності" як категорії, її структури і видів. Полеміці підлягають такі по-

няття, як компетентність і компетенція, ключові компетенції, компетентнісний підхід. Насамперед звернемося до словникових джерел.

Так, за Новим тлумачним словником української мови "компетенція" – добра обізнаність із чим-небудь; "компетентний" – який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий [2, с.305].

Словник тлумачить компетентність як «коло» питань, в яких людина добре «розуміється» [3, с.230] і включає сукупність новоутворень, знань та умінь (вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію тощо), системи цінностей та відносин, що сприяють створенню ціннісно-смыслових, поведінкових, мотиваційних, емоційно-вольових результатів діяльності особистості.

В словнику іншомовних слів ми знайшли таке тлумачення цих понять. "Компетенція" – коло питань, в яких дана особа володіє пізнанням, досвідом. "Компетентність" – 1) володіння компетенцією; 2) володіння знаннями, що дозволяють судити про щось. Поняття "компетентний" тлумачиться як: 1) той, хто володіє компетенцією; 2) знаючий, обізнаний в певній галузі [7, с.247].

У науковий обіг поняття "компетентність", "компетенція", "компетентнісний підхід", увійшли з професійної сфери, тому більшість європейських дослідників розглядають "компетентність" як оцінну категорію, що характеризує людину як суб'єкта професійної діяльності, її здатність успішно виконувати свої повноваження.

Термін "компетенція" сьогодні широко використовується там, де йдеться про навчання та виховання. За словами В. Раєвського та А. Хуторського, компетенція – це коло питань, щодо яких людина добре обізнана, пізнала їх на основі власного досвіду а компетентність у визначеній галузі – це поєднання відповідних знань і здібностей, що дають змогу обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти в ній [6, с.3-10].

Українські вчені по-різному визначають поняття компетентності. На думку М. Холодної компетентність – це особливий тип організації предметно-специфічних знань, що дають змогу приймати ефективні рішення у відповідній галузі діяльності. І. Родигіна вважає, що компетентність – це не специфічні предметні вміння та навички, навіть не абстрактні загальнопредметні мисленнєві дії чи логічні операції, а конкретні життєві, необхідні людині будь-якої професії, віку, сімейного стану – взагалі будь-якій людині.

Поряд із поняттям «компетентність» використовується поняття «компетенція». С. Холліфорд під компетенцією розуміє здатність, необхідну для вирішення завдань та отримання необхідних результатів діяльності; Е. Зеєр – діяльнісні знання, вміння, навички, досвід, тобто інтеграцію в єдине ціле засвоєних людиною окремих дій, способів і прийомів розв'язування завдань; за Дж. Равеном – це інтегрована цілісність знань, умінь і навичок, що забезпечують професійну діяльність, здатність людини реалізувати на практиці свою компетентність, мотивовану здатність; за Г. Ларіоновою – критерій прояву готовності до діяльності. Саме особистісні компетенції дають можливість досягти успішності у професійній діяльності. Відсутність у фахівця розвинених належним чином власне особистісних компетенцій (комунікативність, презентабельність, толерантність, гнучкість тощо) значно знижує рівень результативності та ефективності професійної діяльності.

З позиції культурно-історичної заданості компетентність у смислового значенні охоплює три аспекти: знання, вміння, навички. Крім того, компетентність – це гармонійне співвідношення "хочу", "можу" і "треба". Саме компетентність виконує низку функцій: вміння вибирати відповідну інформацію для виконання дій задля досягнення необхідної мети або для побудови нової дії. Натомість, Т. Попова визначає компетентність як загальну здатність жити в суспільстві, що ґрунтується на певних знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих у процесі навчання [5, с.42].

На думку В. Кальней, С. Шишова, компетенція – це загальна здібність, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, які надбані завдяки навчанню [8]. Компетенція не може зводитись до знань, до навичок, бути компетентним не означає бути вченим або освіченим. За словами вчених, про компетенцію йдеться тоді, коли вона виявляється у будь-

якій ситуації; невиявлена компетенція є тільки потенційною, і вона вже не є компетенцією, а тільки прихованою можливістю [8]. Найскладніша проблема в тому, щоб визначити ті знання, які б забезпечили формування необхідної компетенції.

Отже, компетенцію потрібно розуміти як реальну вимогу до засвоєння студентами сукупності знань, способів діяльності, досвіду, ставлення з певної галузі знань, якостей особистості, яка діє в соціумі, а компетентність – як реально сформовані особистісні якості студента та досвід діяльності.

На нашу думку, "компетентність" – це комплексна характеристика особистості, яка включає суму знань, навичок і відносин, що дають змогу ефективно здійснювати певну діяльність. На кожному віковому етапі компетентність має орієнтовні показники розвитку особистості. Нас передусім цікавило формування правової компетенції майбутніх фахівців економіки.

У межах нашого дослідження можемо стверджувати, що цілеспрямований розвиток професійної компетентності за допомогою реалізації компетентнісного підходу в процесі професійної підготовки пов'язаний: а) з певним змістовим і процесуальним структуруванням і наповненням змісту навчання; б) з вибором і реалізацією ефективних форм і методів організації діяльності студентів; в) з організацією конструктивної педагогічної взаємодії тощо.

Отже, компетентнісний підхід у вищій освіті розглядається нами як організація освітнього процесу, в якому метою навчання студентів виступає набуття сукупності професійних компетентностей з поміж яких є і правова.

Професійно-правову підготовку майбутнього економіста доцільно розглядати через поняття „професійна компетентність”, яка означає сукупність особистісних якостей, знань, що забезпечують високий рівень самоорганізації професійної діяльності. Професійна компетентність є складним поняттям і передбачає єдність фундаментальної або предметної, психолого-педагогічної та методичної компетентностей.

Зазначимо, що феноменологія правової компетентності особистості досліджується сучасними дослідниками (В. Варуков, Т. Волох, О. Панова, В. Персицька, В. Олейник), однак залишає свою дискусійність, особливо в контексті проблематики вищої школи.

З'ясовано сутність поняття „правова компетентність економіста”, яку з урахуванням специфіки його університетської професійної підготовки, розуміємо як складну особистісно-професійну якість, змістовим ядром якого є ціннісне ставлення до економічної діяльності, компетенції: „знати”, „вміти”, „досягати”, „відповідати”. Виявом означеної якості є потенціал здатності особистості, безпосереднє підґрунтя якого складають зміст освіти економіста і правові різновиди культури, а опосередковано – духовність особистості, правовий зміст свідомості суспільства.

Правова компетентність вивчається й у контексті підготовки фахівця у вищій школі (М. Горбушина, С. Гурін, І. Серяєва). Цілком умотивованим є висновок, якого доходять дослідники: наявність правової культури особистості передбачає існування правової компетентності в будь-якій її діяльності. Ми поділяємо таке судження, оскільки саме правова культура особистості є, з одного боку, відбиттям її рівня оволодіння правовою галуззю знань або діяльності, а з іншого – втілюється в результатах правової діяльності правового характеру; ключовна значущість цього утворення у цілісній особистісній структурі пов'язана з її функцією регуляції процесу пізнання, поведінки, комунікації, оцінки.

Складовими правової культури особистості сучасні дослідники виокремлюють її правову свідомість та правову поведінку. Деякі з них проблему “компетентності носіїв” правової свідомості і правової культури називають проблемою “компетентної правової свідомості”. Вважається, що саме осмислення правової свідомості у зазначеному контексті зумовлює визнання, що в структурі цього явища домінуючого значення набуває правове мислення, яке в сукупності з правовими знаннями і складає основу “компетентної правової свідомості”.

Формування правової компетентності передбачає засвоєння студентом не окремих, відірваних один від одного елементів правових знань, умінь та якостей, а оволодіння сукупністю освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер. Це, зокрема, навчальний компонент, що передбачає: розвиток теоретичного, практичного та особистісного компонента правової компетентності.

Отже, правова компетентність, як особистісно-професійна якість, відбивається через характер ставлення до діяльності та певні компетенції.

Висновок. Отже, вимоги соціального замовлення суспільства і роботодавців не завжди збігаються, їх співвідношення потребує більшої гнучкості та динамізму в моделюванні компетенцій майбутнього фахівця. Сучасний студент розуміє міру важливості отримання не лише ґрунтовних знань з профільюючих дисциплін, але й умінь розв'язувати конкретні професійні завдання, набути професійних компетенцій, які дозволять бути йому конкурентоспроможним на ринку праці.

На наше переконання, упровадження компетентнісного підходу в освітній процес необхідно розпочинати з системного визначення вимог до майбутнього фахівця та його компетентності. Нині на освітній процес значно впливає саме суспільство, висуваючи свої вимоги до майбутніх фахівців.

Перспективою подальшого дослідження вбачаємо необхідність аналізу компонентно-структурного складу правової компетентності майбутніх економістів.

Список літератури:

1. Зязюн І. А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи // Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: [монографія] / І. А. Зязюн. – К. : ГДПУ, 2005. – С. 10–18.
2. Новий тлумачний словник української мови. – у 4-х томах, К.: «Аконіт», II том, 1999. – С.305.
3. Ожегов С.И. Словар русского языка / Под ред. докт. филол. наук, проф. Н.Ю.Шведовой. – 16 изд., испр. – М.: Рус. яз., 1987. – 797с.
4. Пометун О. Запровадження компетентнісного підходу – перспективний напрям розвитку сучасної освіти / Олена Пометун. – URL : <http://visnyk.iatp.org.ua>.
5. Попова Т.Ю. Формування соціальної компетентності учнів // Педагогічна скарбниця Донеччини. – № 2(20). – 2004. – С.42-43.
6. Раєвський В., Хуторський А. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах // Педагогіка. – 2003. – № 3. – С.3-10.
7. Словарь иностранных слов. – 18 изд., стер. – М.: 1989. – С.247.
8. Шишов С., Кальней В. Мониторинг качества образования в школе. – М., 1999.

References:

1. Zyazyun I. A. Filosofiya postupu i prohnozu osvitr'oyi systemy // Pedagogichna maysternist': problemy, poshuky, perspektyvy: [monohrafiya] / I. A. Zyazyun. – K. : HDPU, 2005. – S. 10–18.
2. Novyy tлумachnyy slovnyk ukrayins'koyi movy. – u 4-kh tomakh, K.: «Akonit», II tom, 1999. – S. 305.
3. Ozhegov S.Y. Slovar russkoho yazyka / Pod red. dokt. fylol. nauk, prof. N.YU.Shvedovoy. – 16 yzd., yspr. – M.: Rus.yaz., 1987. – 797 s.
4. Pometun O. Zaprovadzhennya kompetentnisonoho pidkhodu – perspektyvnyy napryam rozvytku suchasnoyi osvity / Olena Pometun. – Rezhym dostupu : <http://visnyk.iatp.org.ua>.
5. Popova T.YU. Formuvannya sotsial'noyi kompetentnosti uchniv // Pedagogichna skarbnytsya Donechchyny. – № 2(20). – 2004. – S. 42-43.
6. Rayevs'kyy V., Khutors'kyy A. Predmetnoe y obshchepredmetnoe v obrazovatel'nykh standartakh // Pedagogika. – 2003. – № 3. – S. 3-10.
7. Slovar ynostrannykh slov. – 18 yzd., ster. – M.: 1989. – S. 247.
8. Shyshov S., Kal'ney V. Monytorynh kachestva obrazovanyya v shkole. – M., 1999.

